

Universiteit
Leiden
The Netherlands

The travel of ideas in the age of steam and print: The Ottoman Caliphate versus Wahhabism and Mahdism

Koçyiğit, Ö.

Citation

Koçyiğit, Ö. (2020, July 7). *The travel of ideas in the age of steam and print: The Ottoman Caliphate versus Wahhabism and Mahdism*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/123228>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/123228>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/123228> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Koçyiğit, Ö.

Title: The travel of ideas in the age of steam and print: The Ottoman Caliphate versus Wahhabism and Mahdism

Issue Date: 2020-07-07

Samenvatting

De communicatie- en transportrevolutie bracht enorme uitdagingen over de hele wereld met zich mee. De revolutie zorgde ervoor dat mensen, nieuws en ideeën zich snel konden verplaatsen en bewerkstelligde veranderingen in bewustzijn, kennis en inzicht van mensen. Reizen was nu mogelijk in dagen in plaats van in maanden, en nieuws verspreidde zich in minuten in plaats van weken. De vier hoofdinstrumenten van deze revolutie waren het stoomschip, de spoorwegen, de drukpers en de telegraaf, die hun stempel hebben gedrukt op de nieuwe geglobaliseerde wereld en samen het stoom- en drukperstijdperk inluiden.

Dit proefschrift geeft een analyse van de manier waarop ideeën zich verplaatsten in een geglobaliseerde wereld, met drie ideeën als voorbeeld: het kalifaat, het wahhabisme en het mahdisme. Het proefschrift richt zich op de claim op het kalifaat van het Osmaanse Rijk tegenover twee perifere islamitische bewegingen die daartegenin gingen: de wahhabitische beweging in de Najd en de Mahdi-beweging in de Soedan. Meer in het bijzonder wordt in dit onderzoek de impact bestudeerd van het viertal stoomschip-spoorwegen-drukpers-telegraaf op de betrekkingen tussen het centrum en de periferie, via de driehoek kalifaat-wahhabisme-mahdisme.

Het stoom- en drukperstijdperk staat in dit onderzoek voor de periode tussen de jaren 1860 en 1920. Omdat het zwaartepunt ligt op de Osmaanse reacties op de twee bovengenoemde bewegingen, wordt hier de periode geanalyseerd waarin het stoomschip, de spoorwegen, de drukpers en de telegraaf op grote schaal in de Osmaanse gebieden werden geïntroduceerd. Deze periode duurde van de tweede helft van de negentiende eeuw tot na de Eerste Wereldoorlog. Om de impact van het tijdperk volledig te documenteren wordt er ook een vergelijking gemaakt met vroegere perioden, om zo te laten zien hoe de reeds bestaande concepten in de loop van de jaren veranderden. Het doel daarvan is het verkennen van de veranderende manieren waarop ideeën over het kalifaat, het wahhabisme en het mahdisme zich verplaatsten in deze periode van

revolutionaire overgangen: van manuscript tot drukpers en van koerier tot telegraaf.

Volgens dit proefschrift speelden de vier instrumenten van het stoom- en drukperstijdperk een cruciale rol in de grote dynamische uitdagingen van de ideeën omtrent het kalifaat, het wahhabisme en het mahdisme ten opzichte van elkaar. Het proefschrift laat zien hoe de drie concepten een wereldwijde omvang aannamen door buiten de grenzen van het Osmaanse Rijk te reiken, en wat het effect was op de reacties van het Osmaanse Rijk op deze ontwikkelingen na de communicatie- en transportrevolutie in de tweede helft van de negentiende eeuw. De concepten kalifaat, wahhabisme en mahdisme bestonden al langer, maar de invloed bleef tot dan toe beperkt tot bepaalde gebieden en perioden en werden pas tijdens het nieuwe tijdperk van wereldwijde omvang. Het eeuwenoude islamitische concept kalifaat kreeg een nieuwe globale dimensie onder de vlag van pan-islamisme, en het Osmaanse kalifaat maakte aanspraak op geestelijke soevereiniteit over alle multinationale moslimgemeenschappen onder verscheidene autoriteiten, waaronder de wereldrijken van de Britten, de Nederlanders, de Russen en de Fransen. Het wahhabisme was een eeuw eerder ontstaan als ideologie van een dogma-georiënteerde beweging, maar bleef een lokaal fenomeen totdat het zich in het nieuwe tijdperk over de wereld verspreidde, wat tot zorgen leidde bij de autoriteiten. Ook het concept Mahdi was aanwezig gedurende de hele islamitische geschiedenis, maar werd pas een wijdverspreide ideologie bij de Soedanese Mahdi-beweging die bekend werd in verre landen en in korte tijd veel moslims aantrok.

Het kalifaat ontstond voor het eerst in de tweede helft van de negentiende eeuw als instituut van wereldwijde betekenis voor de autoriteit over alle moslims, en het pan-islamisme ontstond als concept voor solidariteit tegen niet-moslimse machten. Deze concepten, die over het algemeen worden beschouwd als het resultaat van politieke tendensen van de Osmanen – met name het beleid van sultan Abdülhamid II (1876–1909), worden vaak gezien als de politisering of instrumentalisering van de islam voor politieke doeleinden. Het kalifaat, dat al eeuwen bestond, werd echter een universeel politiek fenomeen als resultaat van de revolutie in communicatie- en transporttechnologieën, wat het einde betekende van een proces dat al jaren bezig was. Het kwam voor het eerst op in de jaren

1860 tijdens de heerschappij van sultan Abdülaziz, toen de effecten van stoom- en drukperstechnieken duidelijk werden en zich verspreidden. Dankzij het stoomschip, de telegraaf, de spoorwegen en de drukpers konden nieuws en ideeën zich nu snel verspreiden, waardoor een gemeenschappelijk bewustzijn ontstond in moslimsamenlevingen. Het idee omtrent het kalifaat werd verspreid en versterkt over de hele wereld als resultaat van de reizen van gezanten en vertegenwoordigers op stoomschepen en dankzij tijdschriften en pamfletten. Andere wereldrijken die in die tijd wedijverden met de Osmaanse staat waren zich ervan bewust dat veel van hun onderdanen de Osmaanse sultan erkenden als kalief. In pamfletten en kranten werden lange discussies gevoerd omtrent de legitimiteit of illegitimiteit van het kalifaat van de Osmanen. De Hidjaz, de heilige steden Mekka en Medina, werd als bron van de legitimiteit van het kalifaat van groter politiek belang omdat het als middelpunt fungeerde voor mensen en ideeën. De Osmanen deden daarom hun best in het Heilige Land voor moslims om een hand te reiken naar de moslimwereld.

In de periode waarin het idee van het kalifaat van groter belang werd voor de Osmanen waren er twee invloedrijke islamitische bewegingen in de perifere delen van de staat die de Osmaanse aanspraak op het kalifaat afwezen. Eén daarvan was het wahhabisme, dat ontstaan was in de Najd in de achttiende eeuw, en de ander het mahdisme, dat in 1881 in de Soedan ontstaan was. Beide bewegingen werden door de Osmanen als opstandig gezien omdat ze allebei het Osmaanse grondgebied aanvielen en in conflict kwamen met de staatsautoriteiten. De bewegingen werden er bovendien door gekenmerkt dat ze massaopstanden tegen de staat uitlokten. Anders gezegd: het waren niet alleen politieke opstanden, waarvan er in de geschiedenis talloze voorbeelden zijn, maar ze werden vergezeld van een religieuze boodschap die invloed had op het leven van de bevolking. Het Osmaanse idee van het kalifaat, waarin alle moslims wereldwijd verenigd zouden zijn, boette in aan betekenis doordat deze twee bewegingen de legitimiteit van het Osmaanse kalifaat ontkenden op basis van islamitische argumentaties en ze de eenheid van moslims verstoorden door moslimgemeenschappen aan te sporen om zich tegen het kalifaat te richten. De bewegingen hadden hun basis respectievelijk in de Najd en de Soedan en bevonden zich daarmee dichtbij de Hidjaz. Het kalifaat als concept stond daarom voor twee belangrijke politieke en

ideologische obstakels richting het oosten en het westen. De Osmaanse staat had ten aanzien van de belangrijke Europese koloniale machten al moeite om de claim te beschermen op het kalifaat over alle moslims wereldwijd ongeacht of zij wel of geen Osmaanse onderdanen waren, maar daar kwam nu de oppositie tegen het idee van het kalifaat door de twee rebellerende islamitische bewegingen bij.

Het wahhabisme en mahdisme waren twee stereotiepe bewegingen die gelijkenissen vertonen met tal van andere bewegingen uit de islamitische geschiedenis. Het waren allebei cruciale stromingen uit de tweede helft van de negentiende eeuw en beide bewegingen hadden soortgelijke doelstellingen, waarbij waarschijnlijk het best zichtbare element was dat het volgens deze bewegingen noodzakelijk was om het islamitische gedachtengoed en sociale leven te veranderen. Men wilde de 'dwaalwegen' in het geloof uitbannen, het ware geloof schonen van kwalijke ideeën, en moslims op het volgens hen juiste pad leiden. Het belangrijkste punt waarin het wahhabisme en mahdisme samenkomen is het feit dat beide bewegingen niet alleen vergelijkbare kenmerken hadden, maar dat het voorbeelden waren van twee verschillende islamitische *tajdid*-bewegingen. Het wahhabisme was een op een boodschap georiënteerde beweging, terwijl het mahdisme georiënteerd was op de mens. Het wahhabisme concentreert zich op de boodschap van terugkomst naar de hoofdbronnen van de islam, namelijk de Koran en de Sunna, waarbij de noodzaak om een leider te hebben niet benadrukt wordt. Het mahdisme daarentegen stelt de heilige rol centraal van een charismatische leider, de Mahdi, met als doel een religieuze heropleving.

De belangrijkste reden waarom de wahhabi- en de Soedanese mahdi-beweging in dit onderzoek worden behandeld is dat ze allebei tegenstander waren van het Osmaanse kalifaat. Volgens hen was de Osmaanse claim op het kalifaat ongeldig en was de Osmaanse staat een autoriteit van ongelovigen. Hoewel de vergelijking tussen het wahhabisme en het mahdisme gebaseerd is op de gedeelde oppositie tegen het Osmaanse kalifaat, betekent dat niet dat beide bewegingen in overeenstemming met elkaar waren. Integendeel: ze stonden niet met elkaar in contact en er was weinig sprake van wederzijdse beïnvloeding. Er was alleen een indirect verband via de Osmaanse staat, omdat beide bewegingen vijanden waren van het Osmaanse bestuur en het moslimse

Heilige Land wilden bevrijden van hun gezag. De wahhabieten hebben Mekka en Medina zeven jaar lang bezet, tussen 1806 en 1813, terwijl de Soedanese mahdisten het niet lukten de Rode Zeekust te doorkruisen vanaf Soedan via Jeddah. Voor de mahdisten bleef de Hidjaz echter een van de beloften van de Mahdi, zoals uit zijn brieven blijkt.

Een vergelijking tussen de twee bewegingen lijkt mogelijk vergeefs omdat het wahhabisme opkwam in de achttiende eeuw terwijl het mahdisme ontstond aan het einde van de negentiende eeuw. De geschiedenis van de wahhabi-beweging laat echter zien dat deze pas van wereldwijde omvang werd in de tweede helft van de negentiende eeuw. In dit onderzoek worden de twee bewegingen benaderd binnen het kader van de verbreiding van stoom en de drukpers, en daarom zorgt de eerste periode van het wahhabisme voor een mogelijk nuttige vergelijking binnen de langere geschiedenis van de beweging. Het mahdisme is aan de andere kant een belangrijk voorbeeld van een op een mens georiënteerde beweging, omdat het duidelijkste verschil tussen de Soedanese mahdi-beweging en eerdere Mahdi-verkondigingen ook verband houdt met stoom- en drukperstechnologieën. Het concept kalifaat verspreidde zich snel in deze periode van het centrum van de staat naar de rest van de wereld, maar in dezelfde periode begonnen ideeën in de periferie grip te krijgen, wat een groeiende zorg voor de staat was.

In dit onderzoek wordt, zonder af te doen aan het belang van politieke ontwikkelingen en de impact van de reorganisatie van de structuur van de Osmaanse staat, de laat-Osmaanse geschiedenis benaderd door politieke en intellectuele geschiedenis te verbinden met de wereldwijde technologische verbeteringen van het tijdperk. Dit proefschrift gaat verder dan een bespreking van de politieke geschiedenis van de Osmaanse staat of van de wahhabi- en mahdi-bewegingen en beoogt de laat-Osmaanse geschiedenis te integreren in de wereldgeschiedenis door de nadruk te leggen op de consequenties van een wijdverbreid gebruik van stoom en de drukpers. In het proefschrift wordt gesteld dat veel nieuwe regelgeving van de Osmaanse overheid na de jaren 1860 een natuurlijk effect was van de intensivering en versnelling van de verplaatsing van mensen en ideeën, wat mogelijk werd dankzij nieuwe manieren van communicatie en transport.

In dit onderzoek wordt echter niet beweerd dat de technologische ontwikkelingen omtrent transport en communicatie de enige factoren waren voor de veranderende betrekkingen wat betreft de drie besproken ideeën. Naast de nieuwe politieke en economische dynamiek was het ook van belang waar de tegenover elkaar staande ideeën precies voor pleitten. Hoewel de redenen die men had om er ofwel voor te kiezen om loyaal te zijn aan de Osmaanse kalief, ofwel de Mahdi of de Wahhabieten te volgen, konden verschillen van persoon tot persoon of van stad tot stad, hetzij binnen het Osmaanse Rijk, hetzij in een gekoloniseerd moslimgebied, gaat het er in dit onderzoek om hoe lokale ideeën snel steun konden krijgen in afgelegen delen van de wereld. In dit proefschrift, waarin rekening gehouden wordt met de subjectiviteit van mensen en de individuele wil, wordt niet beweerd dat het stoomschip, de spoorwegen, de drukpers of de telegraaf alleen het mogelijk maakten dat deze ideeën zich over de wereld verspreidden. Integendeel: er wordt aangevoerd dat de volgers van de drie ideologieën de technieken met succes gebruikten omwille van hun missies in de worsteling op grote schaal waarmee ze zich bezighielden.

Wat de Osmaanse centrum-periferiereacties in relatie tot Istanbul, de Hejaz, Soedan en de Najd betreft, wordt in dit proefschrift beweerd dat problemen in de periferie direct medegedeeld werden aan het centrum dankzij het tijdperk van stoom en drukpers en zo een belangrijke zorg werden voor de overheid. Die zorg is zichtbaar in Osmaanse politieke en ideologische reacties. Beide reacties, waarbij de alertheid zich in het centrum bevond, richtten zich erop om sociale crises te voorkomen en de openbare orde te bewaren. Zodra ideeën zich ongekend snel begonnen te verspreiden, werden de Osmaanse heersers en de *ulema* of intellectuelen in de hoofdstad regelmatig geïnformeerd over zaken in de periferie en waren ze zeer waakzaam op de oppositiebewegingen wahhabisme en mahdisme. Dit betekent feitelijk dat centrum en periferie niet langer ver van elkaar verwijderd waren. Maatregelen die genomen werden vanwege gebeurtenissen in verschillende provincies werden direct gerapporteerd in Istanbul. Dat betekent dat de maatregelen genomen werden vanuit het centrum van het Osmaanse Rijk. Dit was mogelijk omdat het stoom- en drukperstijdperk – of nauwkeuriger, een grotere toegankelijkheid van het stoomschip, de spoorwegen, de drukpers en de telegraaf – de periferie naar het centrum trok, waardoor lokale kwesties globaal werden.